

Alf Eriksson

VÅR HEMBYGD

Sörstafors tegelbruk

**KOLBÄCKS
HEMBYGDSFÖRENING**

Teglets historia i Sverige

Tegel har använts i Sverige sedan medeltiden. Gumlösa kyrka i Skåne, invigd 1191, anses vara den äldsta tegelbyggnaden inom landet.

Tekniken att tillverka tegel, infördes av munkarna, men anammades av kyrkan och kungamakten och med tiden även adeln. Det var främst kyrkor och slott som uppfördes av tegel. I regel slogs och brändes teglet i anslutning till själva byggnadsplatsen.

Med reformationen och klosterväsendets upphörande, försvann mycket av hantverkskunnandet. Under 1600- och 1700-talet förekom istället en betydande import av taktegel från Nederländerna och Schleswig-Holstein.

De tegelbruk, som fanns i landet vid ingången av 1800-talet var små och oftast knutna till något av de stora godsens. Tillverkningen skedde hantverksmässigt under en kort säsong och tjänade som komplement till annat arbete vid godset.

För lerberedning användes som kraftkälla vattenkraft eller kretatorsvandring. Under 1860-1870-talet ersattes dåvarande kraftkällor av lokomobiler eller fasta ångmaskiner innan industrin under 1910-1920-talet elektrifierades.

Bränningen av teglet skedde i äldsta tider genom att den obrända råstenen placerades i en stor hög med kanaler emellan för rökgaserna. Det hela täcktes med lera jord och sten. Eldningen skedde från sidan och det tog cirka tre veckor till färdigt material.

1872 byggdes den första ringugnen i Sverige i Lomma. I en ringugn flyttas eldningszonen hela tiden runt ugnen, vilket gav möjlighet till kontinuerlig drift.

Kring sekelskiftet fanns cirka 500 tegelbruk i Sverige. Fram till 1915 hade mer än hälften av dessa lagts ned. Den ojämförligt största produkten var murtegel och fasadtegel.

Varje litet gårdsbruk tillverkade sitt eget taktegel. Handslagning av tegel levde kvar längre för taktegel än för murtegel. När tillverkningen mekaniserades skedde det med både strängpressar och formpressar.

Den vanligaste typen av taktegel är strängpressat 1-kupigt eller 2-kupigt tegel, men även 3-kupigt har förekommit. Andra tegelprodukter är: rörtegel för dränering, marktegel, radialtegel eller skorstenstegel samt eldfast tegel.

Sörstafors Tegelbruk

1849 låter kronofogden Johan Daniel Iverus (1804-1869) bygga tegelbruk, sågverk och benstamp (tillverkning av benmjöl och lim) vid Prästforsen. Han driver denna rörelse i egen regi till den 15 augusti 1854, då han säljer 80 lotter á 500 riksdaler riksmünt (ca. 26 000:-) till det redan 25 maj 1853 bildade Sörstafors Aktiebolag.

Bolagets verksamhetsgrenar är lantbruk, tegelbruk, såg och benstamp. Den första personen med anknytning till tegelbruket är f d serganten Axel Bergström född 1823 i Hedemora. Bergström är inflyttad från Kapellansgården, Tunbo utjord till Sörsta. Han får titeln fogde vid tegelbruket, men har väl inga erfarenheter av tegelbränning. Han flyttar redan 1856 vidare till Trångfors.

Gösta Luther Köllerström född 1821 i Ryssby, Kronobergs län är tegelslagare och kommer till Sörsta 1858. Köllerström flyttar till Huddinge 1860 men återkommer till Sörsta från Huddinge samma år. Tegelmästare Johan Jansson född i Björskog 1814 flyttar in 1852 närmast från Arboga.

Tegelmästare Lars Wilhelm Jansson född 1830 i Nora kommer 1853 även han från Arboga. 1858 flyttar han till Sörstafors.

Personer enligt ovan med ledande befattningar bor på fastigheterna Sörsta 1 o 2. Dessa två fastigheter ägs då av bruket.

Tegelslagare och tegeldrängar, som ju inte kräver tidigare erfarenhet inom yrket, rekryterades ofta från orten.

Kassör O Westblad, Örebro förvärvar den 30 augusti 1865 för en köpeskilling av 36000 riksdaler riksmünt (ca.2 150 000:-) tegelbruket och sågverket. O Westblad avlider 1868 och sterbhuset går i konkurs. Tegelbruket och sågverket köps på den efterföljande exekutiva auktionen av kronolänsman Nicolaus Gabriel Eek (1814-1887). Denne uppehåller driften till den 14 mars 1869, då direktören från Eskilstuna Johan Theofron Munktell (1805-1887) blir ny ägare av de båda industrierna.

Munktell är känd som en driftig industriledare. Han bildar Sörstafors Trämassefabrik AB som den 14 september 1869 övertar verksamheten för 37500 riksdaler riksmünt. I bolaget ingår även f d statsrådet Johan August Gripenstedt och en löjtnant von Unge.

Tillverkning av trämassa och papper blir nu den helt dominerande verksamheten och tegeltillverkning och sågning av timmer upphör. Det taktegel vi i dag kan se från Sörstafors tegelbruk finns på två ekonomibyggnader strax öster om slussvaktarbostaden vid Sörstafors. Teglet är 2-kupigt med plana överytor och försedd med en romboid på den mellersta åsen.

Ladugården öster om tegelbruket.

Alf Eriksson som skrivit om Sörstafors Tegelbruk har också dokumenterat Munktorp i en bok som finns utgiven under titeln ”Från bergslagsbygd till mälärstrand”.

Källmaterial: Sörstafors genom tiderna. Allan Basth
Tegelbruk i Sverige, Lars-Eric Olsson

Kolbäck i januari 2009

Sammanställt av Kurt Larsson.

Omslagsbild: Taktegel från Sörstafors

Hembygdsföreningens hemsida: www.kolbacksbygden.se